

УДК 811.13'44

Кіркоська І. С.

СИТУАЦІЯ БЛИЗЬКОСТІ ДО ВСТУПУ В ДІЮ ТА СИТУАЦІЯ НЕМИНУЧОСТІ ДО ВСТУПУ В ДІЮ ЯК КОМПОНЕНТИ КАТЕГОРІЇ ПРОСПЕКТИВНОСТІ ТА ЗАСОБИ ЇХ ВИРАЖЕННЯ В СУЧАСНИХ РОМАНСЬКИХ МОВАХ

У статті розглядаються ситуація близькості до вступу в дію та ситуація неминучості до вступу в дію як аспектуальні ситуації категорії проспективності у французькій, італійській, іспанській та португальській мовах. Основну увагу зосереджено на мовних засобах передачі ситуації близькості до вступу в дію та ситуації неминучості до вступу в дію. Окрема увага приділяється семантиці дієслів руху, які є найбільш розповсюдженим засобом вираження зазначених ситуацій.

Ключові слова: проспективність, ситуація близькості до вступу в дію, ситуація неминучості до вступу в дію, модальність, дієслова руху, майбутній час, дієслівна перифраза.

Kirkovskaya I. S. Situacija blizosti k vstupleniju v dejstvie i situacija neizbezhnosti vstuplenija v dejstvie kak komponenty kategorii prospektivnosti i sredstva ih vyrazhenija v sovremennykh romanских языках. – Stat'ja. V stat'je rassmatrivajutsja situacija blizosti k vstupleniju v dejstvie i situacija neizbezhnosti vstuplenija v dejstvie kak aspektualnye situacii kategorii prospektivnosti vo francuzskom, ital'janskom, ispanском и португальском языках. Основное внимание сосредоточено на языковых средствах передачи ситуации близости к vstupleniju v dejstvie i situacii neizbezhnosti vstuplenija v dejstvie. Otdel'noe vnimanie udеляется семантике глаголов движения, которые являются наиболее распространённым средством выражения заявленных ситуаций.

Ключевые слова: проспективность, ситуация близости к vstupleniju v dejstvie, ситуация неizbezhnosti vstuplenija v dejstvie, модальность, глаголы движения, будущее время, глагольная перифраза.

Kirkovska I. S. The situation of immediateness of action and impendence of action as prospectivity components in the modern Romance languages. – Article.

The article studies the situation of immediateness of action and impendence of action as aspectual situations in the prospectivity category in French, Italian, Spanish and Portuguese. The author places special emphasis on verbal ways of expressing the situations of immediateness and impendence of actions. Besides, the author focuses on the verbs of motion, their semantics, as they are most common way of expressing the situation.

Key words: prospectivity, situation of immediateness of action, situation of impendence of action, modality, verbs of motion, future tense, verbal periphrasis.

Об'єктом дослідження є аспектуальна ситуація близькості до вступу в дію та ситуація неминучості до вступу в дію як компоненти проспективної модальності.

Предметом дослідження слугували засоби мовної репрезентації ситуації близькості до вступу в дію та ситуації неминучості до вступу в дію як компоненти проспективної модальності у французькій, італійській, іспанській і португальській мовах.

Метою статті є розгляд специфіки категорії проспективності в плані модальності, а також мовних особливостей вираження ситуації близькості до вступу в дію та ситуації неминучості до вступу в дію як компонентів категорії проспективності на основі аналізу споріднених романських мов (французької, італійської, іспанської та португальської).

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

– дослідити семантику дієслів руху у французькій, італійській, іспанській і португальській мовах;

– описати засоби мовної репрезентації аспектуальних ситуацій близькості до вступу в дію та неминучості до вступу в дію як компонентів категорії проспективності, а також засоби їх вираження на матеріалі французької, італійської, іспанської й португальської мов.

Дієслова руху неодноразово виступали об'єктом вивчення в лінгвістиці, зокрема й у зв'язку з дослідженням засобів вираження майбутнього часу [6; 11; 12]. За допомогою дієслів руху в різних мовах, у тому числі романських, відображається первинне сприйняття проспективної дії. У семантико-граматичній природі дієслова вже закладена здатність позначати відношення дії до дистанціювання просторово-часової позиції мовця.

Широкий діапазон дієслів руху в сучасних романських мовах дає змогу дослідити системні процеси, притаманні кожній конкретній мові. Майже в усіх романських мовах сполучення дієслова руху та інфінітива в значенні *йти* передбачає особливу часову форму, а саме найближчого майбутнього, хоча семантика таких перифраз має інхоативне значення. Як і вчені, які вважають справедливим відношення значення найближчого майбутнього до аспектуальних характеристик, ми вважаємо цю конструкцію однією з таких, що відображають певний етап розвитку події, і включаємо поняття, що вона передає (найближча дія), у понятійну ситуацію проспективності.

У романських мовах дієслівна перифраза «йти – майбутній час» є досить розповсюдженим засобом позначення ближньої майбутньої дії. Так, у французькій мові це *aller + inf.* (Futur immediat, Futur proche), в іспанській мові – *ira + inf.*, у португальській – *ir + inf./ira/para inf.*, у каталонській –

anara + inf., у галісійській – *ir(a) + inf.* [13, с. 46–47; 14, с. 1–4, 61, 88]. Окрім основної конструкції, для позначення проспективної дії як руху до нової ситуації у французькій мові є *aller + inf.*, проте також використовується подібна конструкція *être en voie de faire qch* [9].

В іберо-романських мовах, окрім дієслів руху *йти* (фр. *aller*, ісп. *ir*, каталан. *andar*), використовується конструкція з *приходити*, наприклад, у ретороманській мові: *vegnira (ad) inf.* у сурсельському діалекті, *gnira (ad) inf.* в енгадійському діалекті [1]. Натомість в іспанській мові використовується дієслово позиції *tener* для передачі найближчого майбутнього.

На думку Р.В. Федорової, модель категорії проспективності повинна відповідати уяві про час як лінійно розташований, що повторює природний життєвий цикл, який має початок і кінець [14, с. 51–52]. На думку дослідника, якщо уявити часову вісь у вигляді траєкторії просторово-часової послідовності проспективних ситуацій, то вона виглядатиме таким чином (рис. 1).

У класифікації, розробленій Р.В. Федоровою, розглядаються компоненти *ситуації близькості до вступу в дію* та *ситуації неминучості до вступу в дію* на матеріалі російської, англійської

й французької мов. Усі зазначені мови входять до складу індоєвропейської мовної сім'ї, проте належать до різних груп. У межах статті, застосовуючи порівняльний метод вивчення мов, ми розглянемо мови романської групи, спираючись на лексичні відповідники української мови. Перейдемо до більш докладного розгляду компонентів аспектуальних ситуацій близькості до вступу в дію та неминучості до вступу в дію (далі – КАС) та способів їх вираження у французькій, італійській, іспанській і португальській мовах.

Дієслова руху неодноразово були об'єктом вивчення в лінгвістиці, наприклад, у зв'язку з дослідженням способів вираження майбутнього часу [6]. За допомогою дієслів руху в різних мовах відбувається первинне сприйняття проспективної дії [5, с. 89]. У семантико-граматичній природі дієслова закладена здатність позначати відношення дії до дистанційованості просторово-часової позиції мовця. У зв'язку із цим події постають то як актуальні дії, то як позачасові.

У західнороманських мовах поєднання інфінітива з дієсловом у значенні «йти» мають інхотативне значення, проте щодо деяких мов ідеться про особливу часову форму [3, с. 141]. Так, майбутня дія, яка виражається конструкціями з дієс-

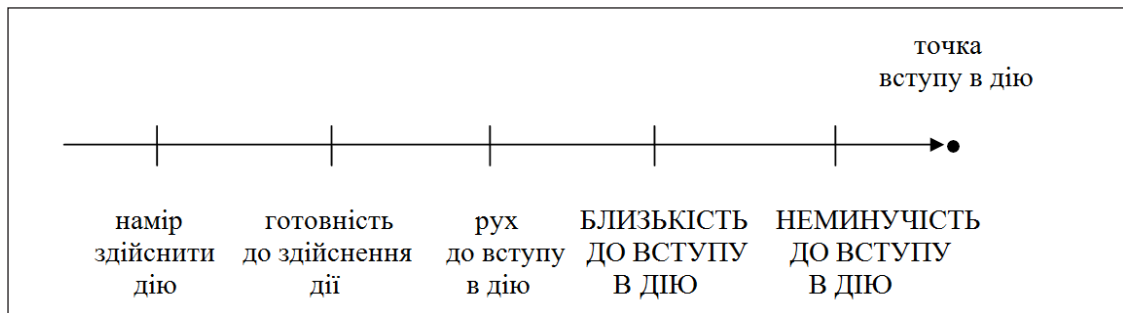

Рис. 1. Модель аспектуальної категорії проспективності

Таблиця 1

Компоненти аспектуальної ситуації близькості до вступу в дію та засоби її вираження

Компонент	Українська мова	Французька мова	Італійська мова	Іспанська мова	Португальська мова
Невизначена близькість	Бути/знаходиться поряд, близько до того, щоб...	<i>être près de + інфінітив</i>	<i>essere vicino</i>	<i>estar cerca</i>	<i>estar perto</i>
Близькість як конкретний просторовий образ	Бути, знаходитися на крок від чогось, знаходиться у двох, (трьох, у декількох) кроках від чогось; знаходиться не за горами (рукою подати) від чогось	<i>ne tenir qu' à un cheveu tenir à un cheveu prendre au nez un pas de plus et... encore quelques pas, et... être en passe de + інфінітив être à deux pas (doigts) de + інфінітив</i>	<i>essere sul punto di</i>	<i>estar a punto de/ Estar perto (dedos) di</i>	<i>estar prestes a +/- estar perto (dedos) de</i>

ловами руху, отримала статус тимчасової форми найближчого майбутнього часу, тобто цю форму відносять до категорії часу, як, наприклад, у французькій мові *aller* + інфінітив.

Виділяємо п'ять компонентів аспектуальної ситуації руху до вступу в дію: рух як спрямованість на здійснення дії, знаходження шляху до деякої ситуації, наближення до здійснення дії, близькість до вступу в дію, неминучість до вступу в дію. Розглянемо кожен із компонентів послідовно.

КАС «спрямованість на здійснення дії». Згідно зі словниковими даними відтінок спрямованості міститься в семантиці дієслів *попрямувати, спрямуватися, поїхати, відправитися, піти, побігти, помчати*. Контекстуальний аналіз дає змогу включити до цього переліку інші дієслова руху, насамперед *виходити, виїжджати*.

У поєднанні з інфінітивом дієслова руху передають ситуацію спрямованості суб'єкта на виконання певної дії. У французькій мові ситуація руху з відтінком спрямованості до здійснення дії також знайшла відображення. У випадках із використанням дієслів руху простежуються паралелі з вираженням спрямованої дії «піти зробити». Основною конструкцією для позначення перспективності дії в романських мовах як руху до нової ситуації є *йти* + інфінітив, про що свідчить низка досліджень [4; 3; 7; 10]. Обидві конструкції

здатні передавати часове (невизначене майбутнє) значення та аспектуальні характеристики. Спрямованість на здійснення дії відповідає ситуації «збиратися, мати намір», що дає змогу говорити про зближення розглянутої ситуації з параметрами аспектуальності ситуації наміру.

КАС «знаходження на шляху до здійснення дії». Ситуація знаходження на шляху до здійснення дії актуалізується в мові за допомогою таких дієслів, як *їхати, йти, бігти*, проте переважно під час використання виразу «бути на шляху до чого-небудь». Метафоричний образ руху дає можливість передати природний, поступовий процес переходу від одного явища до іншого – зміну дня й ночі та навпаки.

КАС «наближення до здійснення дії». У романських мовах позначена ситуація об'єктивується дієсловами із семою «наближення до мети»: *«прибувати, приїжджати; приходити; доходити до чого-небудь, досягати»; «приходить, приїжджати, прибувати»; «переходити, переїжджати, проходити, проїжджати; заходити»*. Варто додати, що ситуація наближення до здійснення дії співвідноситься з образом руху, що передається за допомогою стійких висловів. У цьому разі спостерігається перетин параметрів руху до здійснення дії та спонтанного рішення. Об'єднує їх ознака «спрямованості ззовні». Таким чином, спостерігається перетин аспектуальних ситуацій за пара-

Таблиця 2

Компоненти аспектуальної ситуації неминучості вступу в дію та засоби їх вираження

Компонент	Українська мова	Французька мова	Італійська мова	Іспанська мова	Португальська мова
Ситуація, що склалась незалежно від волі та бажання суб'єкта дії	<i>настав час</i> + інфінітив <i>настав момент</i> + інфінітив <i>прийшов час</i> + інфінітив <i>час</i> + інфінітив <i>пора</i> + інфінітив	<i>à l'heure qu'il est</i> + інфінітив <i>c'est l'heure de</i> + інфінітив <i>il est l'heure de</i> + інфінітив <i>c'est le moment idéal de</i> + інфінітив <i>c'est le (bon) moment (pour)</i> + інфінітив <i>il est grand temps de</i> + інфінітив	<i>è il momento di</i> +	<i>es el momento de</i> +	<i>é hora de</i> +
Ситуація найменшої часової віддаленості від моменту вступу в дію	<i>Цієї ж хвилини, в той же час, негайно, ось-ось, ще трохи і</i>	<i>à l'instant au bout de quelques instants pour le moment / en ce moment dans quelques instants / minutes dans un moment immédiatement tout de suite un peu plus et...</i>	<i>Dopo pochi istanti, subito</i>	<i>Después de unos momentos, inmediatamente</i>	<i>Depois de alguns momentos, imediatamente</i>
Вступ у нову ситуацію, ситуація на межі	<i>Бути, (знаходитись) на межі чогось, майже</i> з формою дієслова в минулому часі, <i>ледве не</i> з формою дієслова в минулому часі	<i>être sur le point de</i> + інфінітив <i>tout à fait au point de</i> + інфінітив <i>aller</i> + інфінітив <i>à peu près presque être en train de</i> + інфінітив <i>faillir</i> + інфінітив <i>manquer de</i> + інфінітив	<i>essere sul punto di</i> +/ <i>essere quasi nel processo di</i>	<i>estar a punto de</i> +/ <i>casi a punto de</i> +/ <i>fallar</i> + inf.	<i>estar prestes a</i> +/ <i>quase estar prestes a</i> +/ <i>falhar</i> + inf.

метрами «близькість вчинення дії» та «найменша віддаленість від моменту вступу в дію».

КАС «близькість до вступу в дію». Визначення ситуації як «близькість до вступу в дію» зумовлене тим, що в самому визначенні слів «близько», «близькість» присутні слова, які співвідносяться з поняттями «невіддаленість», «суміжність», «сусідство», тобто практично весь діапазон компонентів, які умовно розташовані на близькій відстані (див. табл. 1).

КАС «неминучість здійснення дії». Кінцевою фазою проспективності є досягнення пункту призначення, межі, за якою розпочинається інша ситуація. Неминучість вступу в дію може інтерпретуватись як позиція найбільшої наближеності до нової ситуації [8, с. 94]. У словниках слово «неминучість» визначається як те, що неможливо оминути [2]. Термін «неминучість» (*imminence*) у французькій лінгвістиці використовується для позначення дії, яка перебуває в кінцевому пункті реалізації та яка повинна реалізуватись у найкоротший відрізок часу, тобто безпосередньо, неминуче, негайно (див. табл. 2).

Таким чином, будучи способом дії, проспективність володіє статусом «вільних несистемних утворень» і характеризується належністю до лек-

сико-граматичної сфери як міжрівневе явище. Мовні дані сучасних романських мов дають змогу зробити висновок про те, що ситуація близькості до вступу в дію та ситуація неминучості до вступу в дію демонструють перетини взаємних понятійних сфер позначених ситуацій.

Романські мови мають схожі засоби вираження аспектуальної ситуації «близькості» за допомогою просторових прийменникових сполучень або прислівників, а також сталих висловів. Конкретизація дії (стану) з позиції ступеня «близькості» виявляється на рівні національної мовної картини світу. У цьому разі прийменники та прислівники беруть участь у так званій «просторовості часу» (термін Р.В. Федорової), виступаючи засобом образної передачі фрази. Виявляється, що просторове представлення може слугувати відправною точкою для часових, аспектуальних і навіть модальних відтінків, які складають понятійне підґрунтя проспективності. Загальними для понятійної ситуації неминучості до вступу в дію є параметри, які зводяться до мінімального часового відрізка («час», «година», «момент») і просторового орієнтиру, що символізує межу, за якою починається нова ситуація («грань», «край», «крапка»).

Література

1. Алисова Т.Б. Итальянский язык: грамматика. Хрестоматия / Т.Б. Алисова, Г.Д. Муравьева. – М., 1997. – 255 с.
2. Баранов О.С. Идеографический словарь русского языка / О.С. Баранов. – М. : ЭТС, 1995. – 820 с.
3. Зеленецкий А.Л. Сравнительная типология основных европейских языков / А.Л. Зеленецкий. – М. : ИЦ «Академия», 2004. – 252 с.
4. Ипатова Л.В. Семантико-грамматическая связь аналитических средств выражения модальности и будущности в английском, французском и русском языках. Сравнительный анализ : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / Л.В. Ипатова. – М., 2003. – 234 с.
5. Майсак Т.А. Глагольная система хпюкского говора агульского языка / Т.А. Майсак, С.Р. Мерданова. – М. : Академический Проект, 2002. – 96 с.
6. Майсак Т.А. Типология грамматикализации конструкций с глаголами движения и глаголами позиции : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Т.А. Майсак. – М., 2002. – 287 с.
7. Опахина Е.В. Субдуктивность глагола как критерий разграничения глагольных конструкций (на материале старофранцузского языка) / Е.В. Опахина // Язык и мысль: традиции и новые парадигмы в лингвистике и лингводидактике : сб. науч. трудов Междунар. Конф. (18–20 сентября 2007 г.) / отв. ред. О.С. Егорова, Л.А. Становая. – Ярославль : Изд-во ЯГПУ им. К.Д. Ушинского, 2007. – С. 144–147.
8. Рянская Э.М. Способы действия в когнитивном аспекте : [монография] / Э.М. Рянская. – СПб. : РГПУ им. А.И. Герцена, 2002. – 191 с.
9. Федорова Р.М. Языковая объективация категории проспективности : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Р.М. Федорова ; Нижневартковский гос. ун-т. – М., 2014. – 187 с.
10. Штернеманн Р. Введение в контрастивную лингвистику / Р. Штернеманн // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Просвещение, 1989. – С. 144–145.
11. Emanatian M. Chagga “come” and “go”: metaphor and the development of tense-aspect / M. Emanatian // Studies in language. – 1992. – № 16-1. – P. 1–33.
12. Fleischman S. The future in thought and language: diachronic evidence from Romance / S. Fleischman. – Cambridge : Cambridge University Press, 1982. – 109 p.
13. Heine B. Grammaticalisation: a conceptual framework / B. Heine, U. Claudi, F. Hünemeyer. – Chicago : University of Chicago Press, 1991. – 328 p.
14. Hopper P.J. Grammaticalisation / P.J. Hopper, E.C. Traugott. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – 276 p.
15. Micro Robert: Dictionnaire du français primordial (MR). – Paris : Dictionnaires le Robert, 2006. – T. 1–2. – 1207 p.